

ТЕОРЕТИЧНО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД МОЛОДИХ ПАР

THEORETICAL AND EMPIRICAL ANALYSIS OF DETERMINATION DOMESTIC VIOLENCE AMONG YOUNG COUPLES

Теоретично-емпіричний аналіз детермінації сімейного насильства серед молоді є актуальним з огляду на велику кількість розлучень серед сімей. Тому важливо визначити, як відбувається формування насильства, починаючи з дошлюбного періоду молодої пари. Аналіз теоретичних напрацювань щодо сутності сімейного насильства стосується розгляду підходів до розуміння насильства у міжстатевих стосунках, статевого і гендерного характеру насильства, визначення видів, ознак, проявів, різних іпостасей насильства та стратегій його подолання в нашій державі й за кордоном. Теоретичним аналізом вироблено узагальнення щодо сімейного насильства та встановлено, що необхідним є диференційований підхід до пари й індивіда зокрема, доцільно застосовувати різні стратегії подолання насильства, увагу потрібно звертати на фіксовані факти та на статевому характері прояву насильства.

Визначено ставлення молодих людей до спільного проживання та детермінанти, що можуть бути причиною формування і проявів сімейного насильства у майбутньому. Відповіді засвідчили зміну сімейних стандартів і цінностей. Вплив батьків є вагомим. Третина молодих людей орієнтована професійно, ще третина вбачає свою перспективу у виїзді за кордон. Більше половини і дівчат, і хлопців бачить свою перспективу у народженні й виховуванні дітей. Вагома частка (більше третини) молодих людей не бачить детермінант для свого розлучення, однак решта дівчат і хлопців уже бачать можливі проблеми у майбутньому.

Узгоджене зіставлення теоретичного й практичного аспектів з досліджуваною проблемою перебуває в основі вироблення висновків щодо детермінації сімейного насильства серед молодих пар. Це дає можливість простежити етимологію зародження непорозуміннь, сварок, розлучення, насильницьких проявів.

Ключові слова: молоді пари, дошлюбний період, сімейне насильство, детермінанти, теоретико-емпіричний аналіз.

Theoretical and empirical analysis of the determination of domestic violence among

young people is relevant given the large number of divorces among families. Therefore, it is important to determine how violence occurs from the premarital period of a young couple. The analysis of theoretical developments on the essence of domestic violence concerns the consideration of approaches to understanding violence in intersex relations; sexual and gender-based violence; identification of types, signs, manifestations, various forms of violence and strategies for overcoming it in our country and abroad.

After analyzing the answers of 117 young couples (234 people) aged 17 to 27 years, generalizations and conclusions were made. The research was conducted within the activities of the research laboratory for diagnosis and prevention of deviant behavior, which operates on the basis of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. The results of the empirical study were obtained through the implementation of the Program for the Prevention of Domestic Violence among Young Couples during 2015–2018 in Ternopil, Kherson, Zakarpattia, and Khmelnytsky regions. An analysis of the empirical study to determine the determinants of the formation and manifestation of domestic violence among young people who have decided to marry, made a generalization. One in five boys and one in four girls have parental support, with half of them fully dependent on their parents. The inability of young people to be financially independent of their parents and the inability to support themselves are alarming. In addition, many of them are not aware of this problem. The vast majority of young people analyze their problems that arise in their relationships. However, the level of such analysis varies, depending on the awareness of the decision to marry and fulfill their responsibilities in family life.

A coordinated comparison of theoretical and practical aspects of the research problem is the basis for drawing conclusions about the determination of domestic violence among young couples. This makes it possible to trace the etymology of the emergence of misunderstandings, quarrels, divorces, violent acts.

Key words: young couples, premarital period, domestic violence, determinants, theoretical and empirical analysis.

УДК 374.64

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.24>

Парфанович А.Я.,

аспірант кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Олексюк Н.С.,

докт. пед. наук, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Аналізуючи сімейне становище молоді, можна констатувати, що і чоловіки, і жінки не знають усієї відповідальності та серйозності шлюбу, як спілкуватися, знаходити компроміси, вислуховувати одне одного та не допускати насильницьких дій. Науковий аналіз проблеми має комплексний і системний характер. Окрім того, що висвітлено основні аспекти сімейного насильства, теоретично визначено практичні підходи до реалізації завдань соціальної та психолого-педагогічної профілактики насильницьких дій у міжстатевих стосунках

молодої пари. Однак постає завдання оптимізації й активізації роботи відповідно до динамічних умов розвитку суспільства, інституту сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичними дослідженнями проблеми, які проаналізовано та представлено в узагальненому вигляді, висвітлено такі основні аспекти, як: сутність насильства, феномен насильства у сучасному українському суспільстві; проблема насильства у міжстатевих стосунках серед молоді (О. Савчук, А. Мазуренко); різні іпостасі насильства (О. Кобернік); суперечність норм права, моралі та

релігії у контексті сімейного насильства; послуги, що надаються особам, які зазнали насильства у сім'ї; методи групової соціально-педагогічної роботи з жінками, які постраждали від насильства в сім'ї (С. Тунтуева); психологічні особливості жертв подружнього насильства (О. Шинкаренко).

У контексті тематики дослідження підлягають розгляду *підходи до розуміння насильства у міжстатевих стосунках*. Нині серед зарубіжних та українських учених немає єдиного підходу до визначення насильства у міжстатевих стосунках. Термінами, що характеризують це поняття, є: насильство у стосунках осіб, які перебувають на стадії зустрічей; насильство у стосунках на стадії залицяння; насильство над романтичним партнером; образа, зловживання у стосунках; зловживання, образа партнера; насильство над інтимним партнером; насильство в інтимних стосунках; насильство під час побачень [3, с. 67]. З огляду на сучасну поліморфність міжстатевих стосунків молодих пар, які можна визначити і як сімейні пари (наприклад, громадянський шлюб, спільне проживання до одруження), у коло досліджень необхідно включити всі форми сумісного проживання молодих людей.

З метою ширшого розуміння поняття насильства у міжстатевих стосунках акцент у дослідженнях робиться на статевому і гендерному його характері. Згідно з даними соціологічних опитувань, сімейне насильство є доволі поширеним явищем. Воно існує і в молодих сім'ях, де стосунки побудовані на демократичніших принципах, і у сім'ях старших вікових груп населення [2, с. 133]. Коли йдеться про сімейне насильство, то варто розуміти і насильство дружини стосовно чоловіка, і насильство стосовно дітей, і навіть насильство стосовно старших членів родини. Однак під час розгляду молодих пар здебільшого до уваги варто брати насильство у парі «чоловік – дружина» чи «хлопець – дівчина».

Виділено чотири ознаки насильства: насильство завжди здійснюється за попереднього наміру; воно полягає у порушенні прав і свобод конкретної людини; насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливує її захист; насильство в умовах відсутності самозахисту призводить до певної шкоди [3, с. 70]. У будь-якому разі насильство констатується під час порушення прав і гідності партнера.

Сімейне насильство може містити в собі такі прояви, як: нанесення або погроза нанесення тілесних ушкоджень; сексуальний напад; психологічна жорстокість (погрози, залякування); прогресуюча соціальна ізоляція шлюбного партнера [5, с. 27]. Дослідження потребують різні іпостасі насильства та стратегії його подолання для того, щоб розрізнити поняття «конфлікт» і «насильство» [1, с. 552]. Як і ознаки, так і прояви насиль-

ства можуть бути й іншими. Їх характер залежить від індивідуальних характеристик партнерів, умов їхнього проживання й оточення, вікових, статевих, національних відмінностей.

Практика роботи та аналіз наукових доробків за вибраною темою доводить, що найбільш доцільними формами роботи є соціальна терапія та організація груп взаємодопомоги для осіб, постраждалих від насильства в сім'ї. Ефективним є розроблення програм соціальної терапії, де вказується мета, завдання, методи роботи (інтерактивні заняття, казкотерапія, ігрова та епістолярна терапія, обговорення проблеми) [5, с. 122].

Проведено опитування в 11 регіонах України з метою моніторингу впровадження Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Думки дорослих клієнтів щодо користування послугами свідчать про те, що найпопулярнішими є консультації психолога, соціального працівника, юриста, послуги у тимчасовому забезпеченні житлом. І водночас значна частина експертів схильні оцінювати якість надання послуг постраждалим від сімейного насильства як низьку [5, с. 125]. Держава покликана організувати й фінансувати інформаційні кампанії та просвітницькі програми для молоді. Крім того, доцільно організувати безкоштовні консультації сімейної психотерапії для пар [1, с. 23].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Запобігання виникненню, формуванню, проявам насильства, що відповідно до законодавства України поділяється на фізичне, економічне, психологічне, сексуальне, потребує великої уваги з боку соціальних інститутів, відповідальних за його профілактику. Однак потребують уточнення показники становища й ставлення молодих пар до насильства серед тих, які вирішили одружитися.

Вироблено положення на основі теоретичних узагальнень стосовно сімейного насильства, що покладено нами в основу емпіричного дослідження:

– Насильство у сімейних стосунках може мати різні прояви та характер. У контексті тематики різними є і підходи до розуміння сутності й проявів насильства у міжстатевих стосунках.

– Оскільки прояви насильства у міжстатевих стосунках є різними, науковцями вивчено й різні стратегії його подолання. Акцент у дослідженнях робиться на фіксованих фактах насильницьких дій, подоланні насильства.

– Теоретичного аналізу потребує і практика профілактики сімейного насильства, що в основному спрямована на подолання сімейного насильства.

Мета статі – на основі огляду наукових джерел й аналізу результатів проведеного експериментального дослідження визначити детермінанти

формування й прояву насильства у міжстатевих стосунках молоді пари і зробити акценти як на теоретичних, так і на емпіричних аспектах проблеми.

З огляду на теоретичні узагальнення, доцільно визначити ставлення молодих людей до основ спільного проживання та встановлення детермінант, що можуть бути причиною формування і проявів сімейного насильства у майбутньому. Емпіричні аспекти дослідження щодо ставлення до сімейного насильства молодих пар, які вирішили одружитися, мають свою специфіку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проведено у межах роботи науково-дослідної лабораторії діагностики і профілактики девіантної поведінки, що функціонує в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Його результати отримано завдяки впровадженню Програми профілактики сімейного насильства серед молодих пар протягом 2015–2018 рр. у Закарпатській, Тернопільській, Херсонській і Хмельницькій областях. У статті наведено аналітичний огляд відповідей молодих людей, які вирішили одружитися. Проаналізувавши відповіді 117 молодих пар (234 особи) віком від 17 до 27 років, зроблено узагальнення й висновки.

1. На питання «Скільки часу Ви перебуваєте у парі разом?» молоді люди відповідали по-різному. Більшість із них (52,2%) перебувають разом недавно (до двох років), проте вважають, що їхні стосунки є міцними. Молодь, яку ми опитали, в своїх стосунках не має дітей (85,5%), є неодруженими. Мають дітей спільних 9,4% або від попереднього шлюбу 2,5%; 2,9% респондентів перебувають в очікуванні дитини. Наявність дітей є фактором, який визначає стан одруження; дослідження цього аспекту також засвідчує планування молодими людьми народження дітей та ставлення до їхньої появи й виховання з відповідальністю.

2. Згідно з аналізом питання «Ви навчаєтеся (вказіть, де саме) чи працюєте (вказіть, де саме)?» отримано такі відповіді: молоді чоловіки, яких ми опитували, навчаються у вищих навчальних і професійних закладах – 25,6% і працюють – 53,0%; дівчата переважно навчаються у вищих навчальних і професійних закладах – 59,8%, працюють – 24,8%; інші не мають чітко визначеного заняття; молоді люди поєднують роботу і навчання: особи чоловічої статі – 17,1%, особи жіночої статі – 10,3%; ті хлопці і дівчата, які працюють, переважно навчаються вже на 4–5 курсах університетів. Тобто фінансове становище молодих людей, які вирішили одружитися, є нестабільним.

3. На питання «Що найбільше вплинуло на Ваше рішення одружитися?» молоді люди відповіли: кохання (хлопці – 56,4%, дівчата – 60,7%); бажання створити сім'ю (хлопці – 19,7%,

дівчата – 21,4%); вплив батьків (хлопці – 5,2%, дівчата – 1,7%); вагітність – (6,8%); новий етап у стосунках (хлопці – 4,3%, дівчата – 5,9%). Відповіді різні, але превалює емоційний фактор (у 58% випадків); усвідомлене рішення створити сім'ю проявила тільки п'ята частина молодих людей.

4. Отримано такі відповіді на питання «Які перешкоди на шляху до одруження Вам зустрічалися та/чи можуть зустрітися?»: молоді люди (хлопці – 49,6% і дівчата – 43,6%) вважають, що на шляху до одруження у них не було ніяких перешкод, проте вагомими є проблеми фінансового характеру (хлопці – 23,9%, дівчата – 24,6%). Тобто у середньому половина молоді не вбачають ніяких перешкод для одруження; четверта частина опитаних все ж таки вбачають проблеми фінансового характеру.

5. Опрацювання питання «Які стосунки Ви підтримуєте? (спільне проживання, зустрічі, інші варіанти)» дало такі результати: більшість молодих людей вже проживають разом – 56,4%, інші ж проживають окремо – 43,6%. Дослідження засвідчило про наявність досвіду й готовність молодих людей проживати разом до одруження, а також неоднозначне ставлення молоді до спільного проживання без офіційного оформлення шлюбу. Відповіді засвідчили також зміну сімейних стандартів і цінностей.

6. Питанням «Яким є джерело коштів, на які Ви проживаєте?» визначено, що особи чоловічої статі (76,9%) і особи жіночої статі (52,1%) проживають за власно зароблені кошти, та лише 10,3% хлопців і 24,8% дівчат – на батьківські, а 10,3% хлопців і 21,4% дівчат – на власні і батьківські кошти. Частина молодих людей проживають на заощадження – 2,6% і на кошти, що заробив чоловік, – 1,7%. Кожний п'ятий хлопець і кожна четверта дівчина мають підтримку батьків, причому половина з них повністю перебуває на утриманні батьків.

7. Молоді люди вважають, що в їхніх стосунках немає ніяких проблем (хлопці – 23,1%, дівчата – 22,2%). Інші вважають, що основними труднощами в їхніх стосунках є проблеми фінансового (хлопці і дівчата – 16,2%) і побутового (хлопці – 32,5%, дівчата – 32,9%) характеру. Тобто половина молодих людей аналізує своє становище і свої проблеми та встановлює ймовірні проблеми, що виникають в їхніх стосунках.

8. Статистичні показники відповідей на питання «Хто з найближчого оточення впливає на ваші стосунки? Яким є цей вплив (позитивний/негативний)?» такі: великий відсоток хлопців (47,0%) і дівчат (37,6%) вважає, що ніхто не має впливу на їхні стосунки. Зазначимо, що значний вплив на стосунки молодих людей мають батьки, і він є позитивним (хлопці – 35,9%, дівчата – 43,6%). Також 9,4% хлопців і 10,3% дівчат

зазначають, що батьки негативно впливають на їхні стосунки; позитивний/негативний вплив на стосунки мають і друзі (хлопці – 18,8%/5,9%, дівчата – 21,4%/5,12%). У процесі аналізу анкет було виявлено, що дівчата більше приділяють увагу порадам і впливу своїх батьків (особливо матерям), ніж хлопці. Вплив батьків можна визначити як визначальний на стосунки молодих людей, таким, що залишається дуже вагомим. Десята частина молодих людей вплив батьків на їхні стосунки вважає негативним.

9. У результаті опитування молодих людей виявлено, що найбільшою перспективою розвитку своїх стосунків вони бачать народження дітей (хлопці – 56,4%, дівчата – 59,8%). Ще є такі перспективи, як виїзд за кордон (і хлопці, і дівчата – по 31,6%) і побудова професійної кар'єри (хлопці – 30,7%, дівчата – 31,6%). Лише декілька осіб вважають, що одруження і створення сім'ї й буде перспективою розвитку стосунків (хлопці – 5,9%, дівчата – 8,5%) (згідно з відповідями на запитання «Які перспективи розвитку Ваших стосунків?»). Третина молодих людей орієнтована професійно, ще третина – вбачають свою перспективу у виїзді за кордон; більше половини і дівчат, і хлопців вбачають перспективу в народженні й виховуванні дітей; відповіді свідчать про зрілість рішень у визначенні майбутніх перспектив.

10. Аналіз питання «Що у стосунках насторожує Вас найбільше і до яких наслідків це може призвести?» також демонструє певні закономірності. Молоді люди віком до 27 років, яких ми опитали, відповіли, що їх ніщо не насторожує у стосунках (хлопці – 35,9%, дівчата – 33,3%). Проте їх турбує фінансове становище, яке може вплинути на стосунки (хлопці – 10,3%, дівчата – 6,8%) і відповідальність перед сімейним життям (хлопці – 9,4%, дівчата – 12,8%). Ще актуальними є проблеми ревності і недовіри (хлопці – 11,9%, дівчата – 15,4%); суперечки, конфлікти, сварки (і хлопці, і дівчата – по 16,2%). Усі без винятку молоді люди відповіли, що всі ці проблеми можуть призвести до розриву стосунків і навіть до розлучення. Вагома частка (більше третини) молодих людей не вбачають детермінант для свого розлучення.

Висновки. Аналіз проведеного емпіричного дослідження щодо визначення детермінант формування та прояву сімейного насильства серед молодих людей, які вирішили одружитися, дає змогу зробити узагальнення.

1. Фінансове становище переважної більшості молодих людей є нестабільним, що може стати основою економічного, психоемоційного насильства.

2. Превалює емоційність порівняно з усвідомленим рішенням створити сім'ю; усвідомленість рішення створити сім'ю свідчить про існування певного рівня вимог до партнера.

3. Майже половина молоді не вбачають ніяких перешкод для одруження, тобто це або дійсна відсутність проблем, або ж невміння аналізувати реалії.

4. Констатується наявність досвіду й готовність молодих людей проживати разом, проте дошлюбний період і шлюбні стосунки мають у своїй суті відмінні риси взаємин.

5. Більшість молодих пар планує народження дітей. Більше половини і дівчат, і хлопців вбачають перспективу в народженні й виховуванні дітей. Це, знову ж таки, свідчить про панування почуттів одне до одного й превалювання емоційності в стосунках.

6. Кожний п'ятий хлопець і кожна четверта дівчина мають підтримку батьків, причому половина з них повністю перебуває на утриманні батьків. Констатується неспроможність молодих людей фінансово не залежати від батьків і неможливість утримувати себе самостійно. Окрім того, багато з них не усвідомлюють цієї проблеми.

7. Більшість молодих людей аналізує свої проблеми, що виникають у їхніх стосунках. Проте рівень такого аналізу різний, що залежить від усвідомлення рішення одружитися й виконувати свої обов'язки у сімейному житті.

8. Вплив батьків на стосунки молодих людей можна визначити як визначальний і позитивний у більшості випадків і таким, що залишається дуже вагомим. Однак наявність тверджень про негативний вплив батьків у десятої частини молодих людей насторожує і потребує додаткового аналізу.

9. Значна частина оточення молодих людей негативно впливає на їхні стосунки, що у подальшому може провокувати непорозуміння й насильство. Соціальні зв'язки на етапі побудови сім'ї мають велике значення, і врахування цього фактору впливу є обов'язковим самою молоддю, її батьками, близьким оточенням.

10. Третина молодих людей орієнтована професійно, ще третина вбачає свою перспективу у виїзді за кордон. Більше третини молодих людей не вбачають причин для свого розлучення, але багато молоді вже на етапі одруження має побоювання щодо міцності стосунків, надійності партнера. 11. У стосунках молоді ними вже фіксується чимало проблем. Молоді люди означені проблемами не визнають як насильство, однак вони можуть бути детермінантами різних видів насильства.

Таким чином, зіставлення теоретичного й практичного аспектів із досліджуваної проблеми перебуває в основі вироблення висновків щодо детермінації сімейного насильства серед молодих пар. Крім того, це дає можливість простежити етимологію зародження непорозумінь, сварок, насильницьких проявів і навіть розлучення. Проведеним теоретико-емпіричним аналізом детермінант формування сімейного насильства

виявлено і позитивні тенденції, що характеризують сучасне молоде покоління. Серед них: прагнення бути фінансово незалежними від батьків, одне від одного; аналіз свого становища, можливостей і перспектив подружнього життя; усвідомлення відповідальності за народження й виховання дітей.

Визначені детермінанти формування сімейного насильства серед молодих пар не вичерпують усіх завдань його профілактики. У полі дослідження мають бути механізми формування насильницьких проявів, а також умови їх попередження і подолання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кобернік О. Різні іпостасі насильства. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29–30 квіт. 2014 р. / за заг. ред. О. Кікінежди. Тернопіль, 2014. С. 551–552.
2. Меллібурда Є. Обличчя насильства. *Матеріали з проблеми попередження домашнього насильства*: надані Інститутом психології здоров'я в Варшаві. Київ, 2000. С. 2–9.
3. Савчук О.М., Мазуренко А.М. Проблема насильства у міжстатевих стосунках серед молоді. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота* / редкол. : А.М. Гірник та ін. Київ, 2006. Т. 59. С. 67–72.
4. Тунтуєва С.В. Методи групової соціально-педагогічної роботи з жінками, постраждалими від насильства в сім'ї. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ, 2014. № 5. С. 122–128.
5. Шинкаренко О.Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства. *Практична психологія*. 2000. № 3. С. 25–29.